

17. Шлак В. *Партії вірні сини.* - Черкаси, 1967.

18. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 1, спр. 4.

Дорош В.І.,

*викладач Черкаського комерційного технікуму,
слухач магістратури Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького*

РУХ ОПОРУ НА ТЕРИТОРІЇ ЗОЛОТОНІЩИНИ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Велика Вітчизняна війна принесла неймовірні страждання і біди народу України, породила масовий героїзм і самовідданість і вона назавжди залишиться в історичній пам'яті народу. В переліку героїчних сторінок Великої Вітчизняної війни особливе місце займає боротьба в тилу ворога. На окупованих нацистами територіях розгорнувся небаченої сили рух Опору, який набирав найрізноманітніших форм і, долаючи неймовірні труднощі міцнів з кожним днем.

Не стала винятком і територія Золотоніщини, де розгорнувся досить активний підпільний і партизанський рух. Антинацистська боротьба проходила при вкрай несприятливих природних умовах. Адже на території Черкащини ліси становили лише 14 % території. До того ж це були насадження середини минулого століття чи пореволюційного періоду. Лісові масиви добре впорядковано, з широко розвинутою мережею доріг і просік. За лічені хвилини карателі могли добратися з військовою технікою у найвіддаленіші закутки лісових масивів [1, 8]. Здавалось би за таких умов не могло бути й мови про боротьбу партизанських загонів, але на території Золотоніщини антинацистська боротьба набула значних розмірів.

На початковому етапі боротьби організація партизанського руху була невдалою. До 1941 р. сталінське керівництво СРСР, розраховуючи в майбутній війні вести боротьбу на чужій території, не подбало про партизанський рух та підпілля. І тому з перших днів окупації сотні не підготовлених підпільних груп були викриті гітлерівцями. Історія нашого краю – яскраве підтвердження цього.

Так, з 1941 року на Золотоніщині утворюється цілий ряд підпільних груп та організацій, згодом планувалося створення і

партизанських загонів. Для них готувалися таємні склади зброї, теплого одягу, провіанту. На Золотоніщині у серпні-вересні 1941 р. були сформовані 4 партизанських загони: Деньгівський (командир – В. Гук), Дмитрівський (М. Лелека), Коробівський (П. Строкань), Чапаєвський (Д. Воскобійник) [2, 1]. Слід відзначити, що загони формувалися наспіх, без професійного добору бійців, тому до них потрапило чимало випадкових людей. Ці та інші обставини стали основною причиною прикрих поразок і великих трагедій на початковому етапі війни. Вже наприкінці вересня 1941 р. після приходу окупантів Дмитрівський, Коробівський та Чапаєвський загони, навіть не розпочавши ніяких бойових дій, припинили своє існування, а їх бійці розійшлися по домівкам. Це було фатальною помилкою: за допомогою зрадників нацисти встановили списковий склад загонів і майже всіх партизанів було схоплено і згодом розстріляно [3, 47].

Кращі умови для боротьби з ворогом було створено у Гельмязівському районі (нині Золотоніський район). Ще до окупації краю тут був сформований партизанський загін, для якого створювались у Свининських лісах бази із запасами провіанту, боєприпасів, теплого одягу. Необхідне озброєння загін отримав від 26-ї армії, штаб якої знаходився у Гельмязові. Особовий склад загону добирався досить ретельно. До нього спочатку увійшло 65 чоловік. Командиром Гельмязівського загону був перший секретар РК КП(б) Ф. Горелов [3, 47–48].

Як свідчать документи, партизани Горелова розгорнули активні бойові дії на території Гельмязівського та Канівського районів. Зокрема, вони висадили в повітря понтонний міст через Дніпро, розгромили німецькі комендатури сіл Богдани, Ліплявого, Прохорівки та Озерища, знищили 2 автомашини із ворожими солдатами, розповсюджували серед населення зведення Радіоінформбюро, перешкоджали окупантам грабувати край [4, 348]. Проте, на жаль, не довгою була бойова біографія Гельмязівського загону. У листопаді 1941 р. його було вщент розгромлено переважаючими силами гітлерівських карателів. Командира загону Горелова було кинуто до Золотоніської в'язниці і згодом розстріляно [3, 47–48].

Уже на початку нацистської окупації краю спостерігаються різні форми участі населення Золотоніщини у боротьбі з ворогом. Ризикуючи життям, золотонісці переховували радянських бійців і

партизан, надавали їм необхідну допомогу. Так, жителі Золотоніщини в 1941 р. врятували декілька поранених бійців із розгромленого фашистами санітарного поїзда [5, 13].

Яша Кикоть із села Сушки допоміг партизанам визволити щойно схопленого німцями офіцера Комарова. Відважного хлопчика нацисти схопили і розстріляли.

Таємно лікувала поранених партизанів головний лікар Гельмязівської лікарні Ю. Дубиніна. Відважна патріотка була схоплена і по-звірячому замучена гестапівцями. [3, 48].

З'являються і перші підпільні групи. Восени 1941 р. у Золотоноші була створена група, яку очолив Г. Ніколаєв-Осинський. Він добре володів німецькою мовою, мав німецьку форму і використовував це для виконання бойових завдань. Група розповсюджувала зведення Радінформбюро, її учасники виготовляли фальшиві бланки і перепустки, запасались зброєю. Дружина Г. Ніколаєва О. Лукомська надавала допомогу пораненим, оточеним бійцям. Наприкінці 1941 р. у районі з'являються перші антинацистські листівки [5, 13, 16].

Слід звернути увагу на той факт, що на території Золотоніщини діяли тільки радянські партизанські загони і підпільні групи. Націоналістичних загонів тут не було, але разом з тим і на Золотоніщині були окремі патріоти самостійницького напрямку, що боролися тоді за незалежність України. Як свідчать архівні документи в 1941 р. в Золотоноші було розстріляно 7 націонал-патріотів, які агітували за незалежність України [3, 35].

З 1942 р. підпільний рух розгортався з новою силою. На Драбівщині діяла підпільна група, очолювана ветлікарем Василем. Саме в цю групу влився оточенець, командир Червоної армії М.І. Савран. У Великому Хуторі Савран зав'язав знайомство з колишнім політруком М. Панченком, який дав йому адресу Золотоніського підпільника Г. Ніколаєва [6].

У лютому 1942 р. на станції Золотоноша-2 було проведено нараду підпільників. У ній взяли участь Г. Ніколаєв, М. Савран, М. Соловйов, І. Назаренко. Учасники наради обговорили важливі організаційні і тактичні завдання, які стосувалися підпільної організації. Незабаром чисельність золотоніських підпільників зростає до 378 осіб [7, 107]. Підпільники отримали 2 радіоприймачі, приймали зведення Радінформбюро, розповсюджували їх в місті та селах району. Готуючись до розгортання партизанської

боротьби, члени організації запасалися зброєю. Частина її здобули на складах Золотоноші через І. Айкала – підпільника, що служив у поліції [8].

Набуває поширення підпільний рух і в селах Золотоніського району. В 1943 р. на Золотоніщині існувало вже шість підпільних груп, що налічували загалом 125 осіб. Кожна з груп підтримувала зв'язок одна з одною і їхня діяльність спрямовувалась золотоніською організацією [9, 8].

Невдовзі золотоніське підпілля відкрило свій бойовий рахунок. За цегельнею було підбито і звалено у провалля німецьку автомашину. Г. Ніколаєв та О. Лукомська пробрались у склад української сотні і викидали звідти військову амуніцію. На залізниці підпільники розібрали колію перед відправкою бранців у Німеччину.

Та не судилося золотоніській підпільній організації довге існування, бо уже у лютому-березні 1943 р. нацисти завдали нищівного удару по підпільниках. Було проведено масові арешти і розстріли патріотів. Зокрема було розстріляно Г. Ніколаєва, І. Айкала, І. Коломійця та ін. [3, 49].

На щастя, М. Саврану вдалося врятувати від гітлерівських хижаків. І згодом ним було створено уже партизанський загін, що діяв у лісах. Комісаром цього загону став Н. Попов, начальником штабу О. Соловйов. Цей загін розгорнув бойові операції, застосовуючи рухливу тактику, в районах Ліпляве, Яготин, Золотоноша, Драбів.

Діяли партизани і на автомобільній трасі Київ-Харків. Перед кожним бойовим завданням народні месники діставали інформацію від своєї розвідки, керованої П. Савраном. Нападаючи на ворожі автомобілі, партизани захоплювали необхідні трофеї і поповнювали свої запаси [6]. Партизани завдали ударів по комунікаціях противника, громили його підрозділи. За нетривалий час свого існування знищили близько 500 гітлерівців, 8 автомашин, 2 паровози, 8 вагонів, висадив у повітря 2 залізничних мости [5].

В Чапаєвці Золотоніського району була створена підпільна група під керівництвом С. Кривицького. Літак штурмана морської авіації С. Кривицького було збито і він опинився на окупованій нацистами території. Вирішив добратися до рідного с. Чапаєвки в надії знайти там партизанський загін. Проте йому розповіли, що ще восени 1941 р. фашисти схопили і розстріляли 12 залишених для підпільної роботи активістів та їх керівника Д. Воскобійника. За ініціативою

С. Кривицького у Чапаєвці було створено підпільну антифашистську групу. 25 січня 1943 р. проведено її перше засідання. Незабаром з'явилися листівки, що закликали до боротьби з окупантами. Підпільники розповсюджували зведення Радінформбюро, рятували молодь від рабства в Німеччині, добували зброю. Вони знищували запродавців, поліцаїв вчиняли диверсії на "громадському дворі" [9, 8]. Кривицький знищив двох ворожих солдатів, Бабікін – німецького офіцера. У селі Кедина Гора відбувалася зустріч С. Кривицького із командиром Черкаського партизанського загону С. Пальхою (підпільне прізвисько – "дядько Федір"). Відтоді роботу підпільної групи чапаєвців почав направляти Черкаський підпільний райком партії. Підпільники узгоджували всі свої дії з черкаськими партизанами.

Крім участі в партизанському та підпільному русі, наші земляки вдавалися і до інших форм боротьби з окупантами. Золотоношці вчиняли диверсії, практикували саботаж. Так, робітники ливарного заводу О. Димарець вивів з ладу електростанцію, гідравлічний прес, заморозив водопровідну башту, заливав ливарні форми соляним розчином [6].

У Піщаній рух проти поневолювачів очолював колишній голова сільради А. Білоус. Населення ухилялося від сплати податків, саботувало заходи фашистських властей. Коли золотоніська окружна поліція дала розпорядження щоб 31 жовтня 1942 р. до Золотоноші прибули підводи для потреб окупаційних військ, піщанці прибували з запізненням на 3–5, а то й 24 години. Деякі їздові взагалі відмовлялись виконати наказ. Оперативне завдання окупаційних властей було частково зірване [10, 285].

Брати Іван та Василь Клепи з Бубнівської Слобідки виготовили печатки і видавали фальшиві довідки юнакам і дівчатам для звільнення їх від вивозу до Німеччини [5, 13].

Підпільник Калашник, переодягнений у німецьку форму, з'явився на Золотоніському маслозаводі і за фальшивими документами вивіз звідти півтонни масла. Цей цінний продукт був переданий партизанам М.І. Саврана [3, 46].

Велику роль відіграли народні месники Золотоніщини у визволенні краю. Штабом партизанського руху при військовій раді Південно-Західного фронту на лівобережну Черкащину було направлено групу під командуванням М.Р. Соболева-Кузьміна [11, 232]. Про самовіддані дії цієї групи розповідав у своїй книзі колишній

начальник штабу партизанського руху, полковник А.М. Асмолов. "Парашутний десант Соболева-Кузьміна із 72 бійців висаджений у серпні 1943 р. у Чубарівському лісі неподалік Великої Бурімки. Ворог оточив ліс і відкрив шалений вогонь по десантникам. Проте вночі місцеві підпільники вивели десант болотами на берег Дніпра в район сіл Васютенці, Старе, Налісні. Черкаським підпільним райкомом партії було прийняте рішення про злиття всіх підпільних груп Лівобережжя з об'єднаним загonom Соболева-Кузьміна" [12, 85].

В оперативному зведенні штабу партизанського руху Південно-Західного фронту говорилося таке: "Об'єднаний загін під командуванням т. Соболева, що діяв у районі Оболоні-Золотоноші, зріс до 200 чоловік за рахунок місцевого населення" [13, 330].

Загін діяв в тилу ворога 44 дні. За цей час партизани розгромили ворожу колону, підірвали 2 мости через Сулу, захопили на Дніпрі 3 нацистські моторні човни, знищили 113 солдатів і офіцерів, в тому числі полковника, захопили 4 вантажних і 1 легковий автомобілі. Незабаром загін Соболева-Кузьміна з'єднався з частинами Червоної Армії. Його бійці продовжували боротьбу на фронтах, женучи ворога на захід [14, 234].

У серпні-вересні 1943 р. активізував свої бойові дії Золотоніський партизанський загін під командуванням М.І. Саврана. За розпорядженням штабу партизанського руху золотоніські месники проводили операції здебільшого по знищенню противника на магістралі Київ-Гребінка-Прилуки. Партизани не тільки знищували ворога, але й рятували матеріальні цінності. 18 вересня 1943 р., дізнавшись, що фашисти мають намір підпалити МТС і зерносховище у селищі Драбів, загін здійснив наліт на цей районний центр. Нацистів було вибито з Драбова, а за допомогою місцевих жителів партизани загасили пожежу, врятувавши таким чином 1500 центнерів зерна, яке було роздане населенню [15].

Загін подав значну допомогу регулярним частинам Червоної армії і при визволенні Золотоніщини. У районі села Білоусівка партизани зустрілися з розвідниками 3-го Сталінградського механізованого корпусу. Через них золотоніські партизани в'язалися з командуванням корпусу і погодили подальші дії. Основні сили цього з'єднання бійці загону Саврана зустріли 22 вересня 1943 р. у районі урочища Кривошлик під Золотоношею [16].

У момент вирішальних боїв за Золотоношу вогонь німецьких батарей встановлених на західній околиці міста, перешкоджував пересуванню радянських військ. У цей час командування корпусу поставило завдання перед партизанами М.І. Саврана пробратись у тил ворога і подавити вогонь німецьких батарей. Партизани з честю виконали це завдання і командуючий 3-м Сталінградським мехкорпусом В. Обухов оголосив М. Саврану та його бійцям порядку [17, 46–47]. 22 вересня 1943 р. районний центр Золотоніщини був визволений і активну участь у визволенні Золотоноші взяли партизани, втративши 4 чоловік вбитими і 12 пораненими [18, 164].

У наступні дні партизани загону діяли у повній взаємодії з регулярними військами, вони вели бої за визволення сіл Золотоніщини. Тільки з 23 по 25 вересня народні месники ліквідували окремі розрізнені групи ворога, відбили у нацистів 157 голів худоби [14, 243].

Отже, партизани і підпільники, значна частина населення взяли щонайактивнішу участь у визволенні Золотоніщини від німецько-фашистських загарбників, їх мужня боротьба з окупантами у 1941–1943 р. назавжди вписана в літопис бойової слави нашого краю.

1. Черкащина в період Великої вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.: Збірник документів і матеріалів. – Черкаси, 2000.
2. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО) – Ф. Р-4619. – Оп. 1. – Спр. 45.
3. Золотоніщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.: Документи. Спогади. Статті. / За ред. Г.М. Голиш, М.Ф. Пономаренко. – Черкаси, 2000.
4. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 – 1945 гг.: В 3 т. – К., 1975. – Т.1.
5. Золотоніщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. (Хрестоматія). – Золотоноша, 1995.
6. Златокрай. – 1993. – 18 вересня.
7. Наш рідний край: Хрестоматія з історії Черкащини: в 2 частинах. – К., 1995. Частина 2.
8. Прапор Леніна. – 1965. – 11 травня.
9. ДАЧО. – Ф. Р-4619. – Оп. 8. – Спр. 45.
10. Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. Черкаська обл. – К., 1972.
11. Украинская ССР в Великой Отечественной войне. – К., 1985.
12. Асмолов Л.Н. Фронт в тилу вермахта. – М., 1983.
13. Киевщина в годы Великой Отечественной войны. 1941 – 1945 гг.: Документи и материалы. – К., 1963.

14. Сергиенко В.С. Сила гнева народного // Корсунь-Шевченковская битва. Спогади відомих воєначальників. – К., 1975.
15. Звіт секретаря Полтавського обкома партії // Архів М.Ф. Пономаренка.
16. Спогади Саврана М.І. // Архів М.Ф. Пономаренка.
17. Пономаренко М.Ф. Золотоноша. – Дніпропетровськ, 1974.
18. Самсонов А.М. От Волги до Балтики. Очерки истории 3-го гвардейского механизированого корпуса 1942 – 1945 гг. – М., 1973.

Лазуренко В.М.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Черкаського державного технологічного університету, заступник голови правління Черкаської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців

УЧАСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЧИГИРИНЩИНИ У БОРОТЬБИ З НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИМИ ОКУПАНТАМИ

Як і повсюди, на Чигиринщині палав вогонь народної боротьби з окупантами. Активному веденню партизанської боротьби сприяли природні умови краю, а саме – наявність значної кількості лісів (особливо лісів Холодного Яру). Форми і методи її були різноманітні: диверсії, виведення з ладу ворожих комунікацій, надання допомоги пораненим червоноармійцям, саботування виїзду до Німеччини на каторжні роботи.

З перших днів Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років територія Чигиринщини стала ареною антифашистської боротьби. В той час, коли на величезній відстані радянсько-німецького фронту розгорнулися бої, в Чигиринському районі, як і по всій Україні, народ піднімався на боротьбу проти німецько-фашистських загарбників і їх "нового порядку" [18, 268]. Та частина чигиринців, яка опинилася за лінією фронту, а також червоноармійці, командири і політпрацівники, які не мали можливості вийти з оточення, починають вести боротьбу проти фашистських окупантів.

Діяльність підпілля, яке забезпечувало партизанів підготовленими резервами, продовольством, медикаментами і розвідкою сил противника, сприяла виникненню партизанських загонів [18, 268–269]. Партизанський загін Кравченка, який був створений одним із перших в першій же сутичці з ворогом (серпень 1941 року) був майже повністю розбитий, а та частина народних месників, яка уціліла, була видана ворогу бургомістром Новогеоргіївська ще в